

O‘ZBEK BADIY ASARLARIDA FLORISTIK METAFORALARNING ANTROPOSENTRIK XUSUSIYATLARI

Jamoliddinova Iroda Bahodir qizi

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD), katta o‘qituvchi

University of Business and Science

E-pochta: irodajamoliddinova8@gmail.com

ORCID ID:0009-0004-9417-426X

Boydadayeva Mukarram Shokirjon qizi

University of Business and Science

Lingvistika (o‘zbek tili yo‘nalishi)

1-kurs magistranti

E-mail: mukarramboydadayeva@gmail.com

Tel: +998999355451

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek badiiy asarlarida qo‘llanilgan floristik metaforalarning antroposentrik xususiyatlari kognitiv va lingvokulturologik yondashuv asosida keng va chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda o‘simlik nomlari orqali yaratilgan metaforik birliklarning insonning tashqi ko‘rinishi, ruhiy holati, axloqiy fazilatlarini va ijtimoiy mavqei ifodalashdagi semantik, pragmatik va stilistik funksiyalari aniqlangan. Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar", Oybekning "Navoiy", Said Ahmadning "Ufq", O‘tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarlari hamda o‘zbek xalq og‘zaki ijodi namunalari asoslangan tahlil 150 dan ortiq floristik metaforik birliklarni qamrab oladi. Natijalar floristik metaforalarning o‘zbek milliy tafakkuri, estetik qarashlarini va lingvomadaniy konseptual tizimini aks ettiruvchi muhim antroposentrik mexanizm ekanligini ko‘rsatadi. Tadqiqot antroposentrik paradigma, kognitiv metafora nazariyasi va lingvokulturologiya kesishmasida amalga oshirilgan.

Kalit so‘zlar: floristik metafora, antroposentrizm, kognitiv metafora, lingvopoetika, lingvokulturologiya, badiiy diskurs, konseptual model, semantik tahlil, o‘zbek tili, milliy mentalitet.

АННОТАЦИЯ

В данной статье проводится широкий анализ антропоцентрических особенностей флористических метафор в узбекских художественных произведениях на основе когнитивного и лингвокультурологического подходов. В ходе исследования определены семантические, прагматические и стилистические функции метафорических единиц, образованных от названий

растений, в выражении внешности, душевного состояния, нравственных качеств и социального статуса человека. Анализ охватывает более 150 флористических метафорических единиц из классических произведений узбекской литературы и образцов устного народного творчества.

Ключевые слова: флористическая метафора, антропоцентризм, когнитивная метафора, лингвопоэтика, лингвокультурология, художественный дискурс.

ABSTRACT

This article provides a comprehensive analysis of the anthropocentric features of floristic metaphors in Uzbek literary works from cognitive and linguocultural perspectives. The study identifies the semantic, pragmatic and stylistic functions of plant-based metaphorical units in expressing human appearance, emotional states, moral qualities, and social status. The analysis covers more than 150 floristic metaphorical units drawn from classical Uzbek literary works — Abdulla Qodiriy's "Bygone Days", Oybek's "Navoi", Said Ahmad's "Horizon", and O'tkir Hoshimov's "World's Affairs" — as well as from samples of Uzbek oral folk art. The results demonstrate that floristic metaphors constitute a crucial anthropocentric mechanism reflecting Uzbek national thought, aesthetic views, and linguocultural conceptual system. The research is conducted at the intersection of the anthropocentric paradigm, conceptual metaphor theory, and linguoculturology.

Keywords: floristic metaphor, anthropocentrism, cognitive metaphor, linguopoetics, linguoculturology, literary discourse, conceptual model, semantic analysis, Uzbek language, national mentality.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda antroposentrik paradigma tilni inson tafakkuri, madaniyati va kognitiv faoliyati bilan uzviy bog'liq tizim sifatida o'rganadi. V. fon Gumboldtning "Til — xalqning ruhi, xalqning ruhi esa tilidir" degan mashhur ta'rifi bu yondashuvning falsafiy asosini belgilab bergan. [1] Ushbu paradigmaga ko'ra, metafora nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki insonning borliq haqidagi konseptual bilimlarini shakllantiruvchi kognitiv mexanizm sifatida talqin qilinadi. Metafora orqali abstrakt tushunchalar konkret va tanish tajriba asosida yangicha ma'no kasb etadi.

G. Lakoff va M. Johnsonning konseptual metafora nazariyasiga ko'ra, inson tafakkuri metaforik xaritalash (conceptual mapping) asosida ishlaydi: bir konseptual soha (manba) ikkinchi bir soha (maqsad) bilan o'xshatiladi va shu orqali yangi ma'no hosil qilinadi. [2] Masalan, ingliz tilidagi "ARGUMENT IS WAR" (MUHOKAMA

JANGDIR) konseptual metaforasi o‘nlab leksik birliklarda namoyon bo‘lgani kabi, o‘zbek tilidagi "INSON – O‘SIMLIK" konseptual metaforasi ham yuzlab floristik birliklarni birlashtiruvchi chuqur kognitiv modelni tashkil etadi.

O‘zbek xalqi qadim zamonlardan beri o‘simliklar bilan chambarchas bog‘liq hayot kechirgan: dehqonchilik, bog‘dorchilik, dorivor o‘tlar bilan davolash uning madaniyatining ajralmas bo‘laklaridan hisoblanadi. Shu bois o‘zbek tilida o‘simlik nomlaridan kelib chiqqan metaforik birliklar — floristik metaforalar — g‘oyat keng tarqalgan va milliy mentalitetning eng yorqin lingvistik in‘ikosi sifatida badiiy adabiyotda faol qo‘llanib kelmoqda. Z.D.Popova ta’kidlaganidek, "floristik kod madaniyatda o‘simliklar dunyosi bilan bog‘liq barcha belgi va timsollar majmuasini o‘z ichiga oladi". [3]

O‘zbek tilshunosligida N. Mahmudov, Sh. Safarov, E. Begmatov kabi olimlar metaforaning lingvokognitiv va lingvokulturologik jihatlarini tadqiq etgan bo‘lsa-da, floristik metaforalarning antroposentrik aspektdagi o‘rni yetarli darajada o‘rganilmagan. [4, 5, 6] Mavjud tadqiqotlarda bu birliklar ko‘pincha umumiy metafora nazariyasi doirasida yoki frazeologiya sifatida ko‘rib chiqilgan, lekin ularning inson obrazini yaratishdagi konseptual va funksional roli alohida tizimli tahlil qilinmagan. A.Doniyorovning ta’kidlashicha, "tildagi antroposentrik vositalar o‘sha xalqning o‘z-o‘zini anglash tarzini eng to‘g‘ri aks ettiruvchi ko‘zgu hisoblanadi". [7]

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, o‘zbek badiiy diskursidagi floristik metaforalar antroposentrik paradigma doirasida birinchi marta tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, floristik metaforalar o‘zbek badiiy tafakkurida inson obrazini yaratishning muhim kognitiv va estetik vositasi ekanligini, ular orqali milliy madaniyatga xos go‘zallik, poklik, donishmandlik va kamolot konseptlarining shakllanishi kuzatilishi mumkin.

Tadqiqot maqsadi: o‘zbek badiiy matnlarida floristik metaforalarning inson konseptini ifodalashdagi o‘rnini antroposentrik paradigma doirasida tizimli ravishda aniqlash va tasniflash.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- o‘zbek badiiy matnlarida floristik metaforalarning konseptual guruhlarini aniqlash va tasniflashtirish;
- ularning semantik-kognitiv va stilistik xususiyatlarini o‘rganish;
- "INSON – O‘SIMLIK" konseptual modelining lingvokognitiv jihatlarini izohlash;
- floristik metaforalarning funksional-semantik guruhlarini belgilash;

– badiiy matnlarda inson obrazini yaratishdagi roli va milliy madaniy kodning ifodasini ko‘rsatish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Metafora nazariyasining rivojlanishida bir necha muhim bosqichlarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Aristotel o‘zining "Poetika" asarida metaforani "bir narsaga boshqa narsaning nomini berish" deb ta’riflagan va uni badiiy nutqning asosiy vositasi sifatida belgilagan. [8] XIX asrda A.A. Potebnya metaforani tafakkurning asosiy shakli deb e’lon qildi va uning bilish funksiyasiga alohida urg‘u berdi. [9] Bu sohada haqiqiy inqilob XX asrda G. Lakoff va M. Johnson tomonidan "Metaphors We Live By" (1980) asari bilan amalga oshirildi: ular metaforani til hodisasi emas, balki kontseptual tizimning bir qismi deb isbotladilar. [2]

O‘zbek tilshunosligida metafora masalasi bir qancha olimlar tomonidan o‘rganilgan. N. Mahmudovning "Tilning qalbini tanish" (2012) asarida o‘zbek badiiy tili metaforasining milliy-madaniy xususiyatlari atroflicha tahlil qilingan; olim metaforani "xalqning ruhiy portreti" deb atagan. [4] M. Yo‘ldoshevning "Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili" (2007) tadqiqotida metaforaning badiiy nutqdagi funksional-semantik roli ko‘rsatilib, o‘zbek adabiyotida floristik timsollarning keng qo‘llanilishi qayd etilgan. [10]

Floristik leksikaga bag‘ishlangan maxsus tadqiqotlar orasida Z. Yunusovning "Floristik leksikaning lingvomadaniy tahlili" (2020) nomli dissertatsiyasi e’tiborga loyiq. Muallif o‘simlik nomlarining o‘zbek tilida lingvomadaniy potentsialini, ularning frazeologik va metaforik imkoniyatlarini o‘rgangan. [11] N. Husanovning o‘zbek xalq maqollarida o‘simlik nomlarini tadqiq etishga bag‘ishlangan ishi ham floristik leksikaning lingvokulturologik jihatlarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. [12] Shuningdek, Sh. Safarovning kognitiv tilshunoslikka bag‘ishlangan tadqiqoti o‘zbek tilidagi metaforik modellarni konseptual jihatdan tahlil qilishning nazariy asosini yaratgan. [5]

Antroposentrik yondashuv nuqtai nazaridan N.D. Arutyunovning "Teoriya metafory" (1990) asari muhim manba hisoblanadi. Olima metaforani inson va borliq o‘rtasidagi munosabatlarni ifodalovchi universal vosita sifatida ko‘rib chiqib, uning antroposentrik xarakterini asoslagan. [13] V.A. Maslovaning "Lingvokulturologiya" (2001) darsligi esa madaniy kod va til birliklari o‘rtasidagi aloqani o‘rganishda uslubiy asos bo‘lib xizmat qiladi: olim ta’kidlaganidek, "har bir til birligi madaniy xotiraning bir bo‘lagidir". [14] V.I. Karasikning "lingvomadaniy konsept" nazariyasi esa floristik metaforalarning konseptual tuzilmasini tahlil qilishda qo‘llaniladi. [15]

Xalqaro miqyosda N.I. Tolstoy va S.M. Tolstaya boshchiligidagi slavyan madaniyati maktabi floristik kod tushunchasini ishlab chiqib, uni barcha xalqlarda

mavjud universal hodisa deb isbotlagan. [16] Mazkur tadqiqot ushbu xalqaro ilmiy tajribani o'zbek floristik metaforalariga tatbiq etib, o'zbek milliy madaniy kodining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan.

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot materiali sifatida o'zbek klassik va zamonaviy adabiyotining asosiy namunalari tanlandi: Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar", Oybekning "Navoiy", Said Ahmadning "Ufq", O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" romanlari, Alisher Navoiy g'azaliyoti, Hamid Olimjon va Cho'lpon she'rlari, shuningdek o'zbek xalq og'zaki ijodining turli janrlari — maqollar, topishmoqlar, alla va qo'shiqlar.

Umumiy tadqiqot korpusi 150 dan ortiq floristik metaforik birliklarni o'z ichiga oldi. Birliklarning ajratib olinishi quyidagi mezonlar asosida amalga oshirildi: a) o'simlik nomi yoki o'simlikka xos belgi manba soha sifatida xizmat qilishi; b) metaforik ma'noda inson yoki unga oid tushunchani ifodalashi; c) matndagi funksional va stilistik ahamiyati.

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi:

– Tavsifiy-tahliliy metod: o'zbek badiiy matnlaridagi floristik metaforalar tizimli ravishda kuzatildi, tavsiflandi va tasnif qilindi.

– Komponent (sema) tahlil metodi: floristik metaforalarda ifodalangan ma'no tarkibi, semantik komponentlar (semalar) va konnotatsiyalar aniqlandi.

– Kognitiv-metaforik modellashtirish: Lakoff-Johnson nazariyasiga asosan metaforik xaritalash (manba soha → maqsad soha) tahlil qilindi.

– Kontekstual tahlil: metaforalarning turli janr va uslublardagi matnlarda qo'llanish xususiyatlari aniqlandi.

– Lingvomadaniy tahlil: metaforik birliklarning milliy-madaniy jihatlari, ularning mentalitet bilan uzviy aloqasi o'rganildi.

– Qiyosiy-tipologik metod: o'zbek floristik metaforalari boshqa turkiy va Sharq tillari materiallaridagi o'xshash hodisalar bilan qiyoslab o'rganildi.

NATIJAR VA MUHOKAMA

Tahlillar natijasida floristik metaforalar quyidagi beshta asosiy konseptual guruhga ajratildi va har bir guruh tarkibida o'zbek badiiy adabiyoti hamda xalq ijodidan olingan aniq misollar asosida tahlil qilindi.

1. Go'zallik va estetik ideal metaforalari

O'zbek tilida gul obrazi milliy estetikaning markaziy elementi sifatida metaforik ko'chimda g'oyat keng qo'llanadi. Bu holat o'zbek xalqining asrlar davomida gul etishtirishga, bog'dorchilikka bo'lgan muhabbatini aks ettiradi. Badiiy adabiyotda

inson go‘zalligini ifodalash uchun qo‘llaniladigan floristik metaforalar orasida gul, lola, rayhon, nasrin va binafsha obrazlari eng faol guruhni tashkil etadi.

Abdulla Qodiriyning "O‘tkan kunlar" romanida Kumush va Ziyoda obrazlarini tasvirlashda floristik metaforalar keng qo‘llanilgan. "Guldek qiz" — go‘zal, nozik qiz; "lola yuz" — qizil yonoqli go‘zal; "rayhondek nafis" — xushbo‘y va nozik iboralar qahramon portretining asosiy rang-tus beruvchi vositalariga aylanadi. Alisher Navoiyning g‘azallarida esa gulning parchasi — yor yuziga, tikoni — hijron azobiga ramz bo‘ladi: "Gul yuzingdin o‘zga ko‘ngul istamas ko‘zum" misrasida gul — ilohiy go‘zallikning timsoli. [17]

Hamid Olimjonning "Oydin" she‘rida: "Sen bir gulsan, men sening bog‘boning" — bu misrada bog‘dorchilik ramzi orqali ayol-erkak munosabati ifodalangan. [18] Ayniqsa quyidagi gul turlari alohida konnotatsiyaga ega: lola — o‘zbek mentalitetida qahramonlik va fidoiylilikning ramzi; nasrin (atirgul) — nazokat, ixlosmandlik, sevgining timsoli; rayhon — baraka, farovonlik va mehribonlikning ramzi; binafsha — kamtarlik va sadoqatning timsoli. Go‘zallik metaforalari guruhida 42 ta birlik aniqlandi va ular matnda asosan inson portretini boyitish, tasviriy kuch berish funksiyasini bajaradi.

2. Emotsional holat metaforalari

O‘zbek badiiy matnlarida insonning ichki ruhiy holati, his-tuyg‘ular va emotsional o‘zgarishlarni ifodalashda floristik metaforalar muhim stilistik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Bu guruhga kiradigan metaforalar o‘simliklarning tabiiy o‘zgarishlari — gullash, so‘lish, to‘kilish, yashillanish — bilan inson emotsional holatini qiyosiy asosda bog‘laydi.

"Lolaqizg‘aldoqdek qizarish" iborasi o‘zbek badiiy matnlarida uyat, hayajon va hissiy ta‘sirning eng keng tarqalgan metaforik ifodalaridan biridir. O‘tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida bu ibora qahramon ruhiy kechinmalarining yorqin tasviriy ifodasiga aylanadi. "Yuragi gullab ketdi" — quvondi, hissiyotlar jo‘shdi; "gul ochildi" — baxt keldi, sevinch toshdi; "so‘ldi, saraldi" — kasal bo‘ldi, g‘am-g‘ussa qopladi kabi iboralar inson emotsional dinamikasini o‘simlik hayotiga qiyoslab ifodalaydi. Said Ahmadning "Ufq" romanida qahramonlarning ichki kechinmalari florometforalar orqali moddiylashtirilib, abstraktdan konkretga ko‘tariladi: "Ko‘ngli quriy boshladi" — umidsizlik; "yuragi niholday titradi" — qo‘rquv va hayajon. Emotsional holat metaforalari guruhida 38 ta birlik ajratildi.

3. Axloqiy fazilat va ma‘naviy sifat metaforalari

Floristik metaforalarning muhim bir qismi insonning axloqiy fazilatlarini, ma‘naviy sifatlari va xarakter xususiyatlarini ifodalaydi. Bu guruh o‘zbek milliy

etikasining til orqali ifodalanishini ko'rsatuvchi eng qimmatli qatlam hisoblanadi. O'zbek badiiy adabiyotida ijobiy axloqiy sifatlar ko'pincha xushbo'y, foydali va go'zal o'simliklar — rayhon, nasrin, chinor, archa — orqali ifodalansa, salbiy sifatlar zaharli yoki foydasiz o'simliklar — tikan, begona o't, zahar giyoh — orqali tasvirlanadi.

"Rayhon — poklik va ezgulikning ramzi" konsepti o'zbek badiiy adabiyotida keng ko'lamdagi metaforalarni yuzaga keltirgan: "rayhondek pokiza qalb", "rayhondek mehribon ona", "rayhondek nafasi shifobaxsh" kabi iboralar Oybek romanlarida tez-tez uchraydi. [19] "Don to'liq boshqoq egiladi" maqolidan kelib chiqqan metafora esa bilimdon, ulug' odamning kamtarligini ifodalaydi — bu o'zbek etikasidagi "ilm va kamtarlik" konseptual aloqasining yaqqol lingvistik ko'rinishi. "Tikan qalbli", "begona o't kabidir" kabi salbiy baholovchi iboralar esa axloqiy nuqsonlarni o'simliklar olamining salbiy vakillari orqali ifodalaydi. Bu guruhda 35 ta birlik aniqlandi.

4. Ijtimoiy mavqe va salobat metaforalari

O'zbek badiiy adabiyotida insonning ijtimoiy mavqei, obro'-e'tibori, kuchi va salobatini ifodalashda daraxtlarning kuchli va barqaror turlari — chinor, terak, archa, dub — faol metaforik manba bo'lib xizmat qiladi. Bu guruh o'zbek milliy mentalitetidagi ijtimoiy ierarxiya va obro'ga munosabatni ko'rsatadi.

"Chinordek ulug' inson" iborasi o'zbek badiiy matnlarida donishmandlik, kuch va hayot tajribasining eng keng tarqalgan metaforasi hisoblanadi. Cho'lponning "Daraxt" she'rida bu obraz ozodlikka intilishning timsoliga aylanadi: "Tirik bo'lsam, yashil bo'laman, qurimasman." [20] Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida Otabek va uning atrofidagi ijobiy qahramonlar chinor, terak kabi kuchli daraxtlarga qiyoslanib tasvirlanadi. "Terakdek baland bo'yli", "archadek mustahkam" iboralari erkak qahramonlarning portretida tez-tez uchraydi.

Oybek romanida Navoiy obrazini yaratishda ham daraxt metaforasi markaziy o'rin egallaydi — ulug' shoir chinorga qiyoslanib, uning kuchi va ma'naviy salohiyati ta'sirli tarzda ifodalanadi. [19] Shu bilan birga, maqol va aforizmlarda ham bu konsept faoldir: "Qari chinor ildizi kuchli bo'ladi" — hayot tajribasi va donolikni, "Yangi nihol ko'klaydi" — yosh avlodning kelajagini ifodalaydi. Ijtimoiy mavqe metaforalari guruhida 28 ta birlik aniqlandi.

5. Hayotiy rivojlanish (kamolot) metaforalari

O'zbek badiiy matnlarida insonning hayot yo'li, o'sishi, yetilishi va kamolotga etishi o'simliklarning tabiiy rivojlanish sikli — urug', nihol, o'sish, gullash, meva berish va so'lish — orqali konseptuallashtiriladi. Bu guruh "HAYOT DARAXT" kontseptual metaforasining eng keng ifodalangan qatlamidir.

"Nihol" obrazi o'zbek adabiyotida yosh avlod va o'sish konseptining asosiy metaforik ifodasidir. "Yosh nihol singari o'sdi" iborasi badiiy matnlarda inson shakllanishining tabiat qonunlariga mos holda kechishini ta'kidlaydi. Hamid Olimjon she'riyatida "hayot daraxti", "ildiz otmoq", "shox-shabba yoymoq" kabi metaforik iboralar hayot falsafasining markaziy timsollariga aylanadi. [18] Said Ahmad asarlarida esa "yetilgan meva" va "urug' ekish" metaforalari orqali insonning ijtimoiy etuklik va ma'naviy kamolotga erishish yo'li tasvirlanadi.

Maqol va xalq ijodida kamolot metaforalari tarbiyaviy-didaktik vazifani bajaradi: "Ekkan olib, ekmagan topib yeydi" — mehnat va natija haqida; "Yosh daraxt egilur, qari daraxt sinur" — moslashuvchanlik va qatilylik haqida; "Urugining hosil berishi uchun suv bermog kerak" — tarbiya va e'tibor haqida. Bu guruhda 22 ta birlik ajratildi. Umumiy ko'rinishda barcha besh guruh bo'yicha 165 ta floristik metaforik birlik tahlil qilindi.

MUHOKAMA

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek badiiy tafakkurida "INSON – O'SIMLIK" konseptual metaforik modeli juda faol ishlaydi. Lakoff va Johnson nazariyasiga muvofiq, bu model orqali insonning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy xususiyatlari tabiat obrazlari asosida konseptualizatsiya qilinadi: abstrakt his-tuyg'ular va axloqiy sifatlar o'simliklar olamining konkret va tanish xossalari orqali ifodalanadi. [2]

V.A. Maslovaning lingvokulturologik qarashlarini tasdiqlagan holda aytish mumkinki, o'zbek tilidagi floristik metaforalar nafaqat til hodisasi, balki madaniy xotira va milliy ongning ifodasidir. [14] Har bir o'simlik o'zbek madaniyatida o'ziga xos semiotik qiymatga ega: chinor — kuch va donolik, rayhon — poklik va baraka, lola — fidoyilik va qahramonlik, binafsha — kamtarlik va sadoqat. Bu semiotik tizim o'zbek badiiy diskursida muallif va o'quvchi o'rtasidagi madaniy kod vazifasini bajaradi.

V.I. Karasikning "lingvomadaniy konsept" nazariyasi nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, o'zbek badiiy tafakkuridagi "GUL" konsepti o'z tarkibida bir necha qatlamli ma'no strukturasi saqlaydi: obrazli qatlam (ko'zga ko'rinadigan gul), kontseptual qatlam (go'zallik, muhabbat, nazokat) va qiymatli qatlam (ijobiy baho, olqish, mehr). [15] Aynan shu ko'p qatlamlilik floristik metaforalarni o'zbek badiiy matnlarida benihoya samarali stilistik va kognitiv vositaga aylantiradi.

Tadqiqot natijalarini oldingi ishlar bilan qiyoslab ko'rganda, N. Mahmudov tahlil qilgan badiiy metaforaning milliy-madaniy xususiyatlari [4] va Z. Yunusovning floristik leksikaga doir xulosalari [11] bizning tadqiqot natijalarimiz bilan uyg'un kelmoqda. Shu bilan birga, antroposentrik paradigma doirasida o'zbek

badiiy matnlarida floristik metaforalarni tizimli konseptual guruhlarga ajratish va "INSON–O‘SIMLIK" modelining lingvokognitiv jihatdan izohlanishi mazkur tadqiqotning o‘ziga xos ilmiy hissasi hisoblanadi.

Qiyosiy jihatdan olib qaraydigan bo‘lsak, boshqa turkiy tillarda ham o‘xshash floristik metaforik modellar mavjud: qozoq tilida "gul" va "daraxt" obrazlari, turk tilida "goncheyi lale" (lola kurtak) metafizik she‘riyatda keng qo‘llaniladi. Biroq o‘zbek floristik metaforalarida rayhon obrazining bunday markaziy o‘rin egallashi, lolaning fidoyilik timsoli sifatida yuksak semiotik qiymat kasb etishi — o‘zbek milliy madaniy kodining o‘ziga xos xususiyatlaridir.

ILMIY YANGILIK

Mazkur tadqiqot o‘zbek tilshunosligiga quyidagi ilmiy yangiliklar bilan hissa qo‘shadi:

1. O‘zbek badiiy matnlaridagi floristik metaforalar birinchi marta to‘liq antroposentrik paradigma asosida tizimli ravishda tasniflandi va beshta konseptual guruh aniqlandi: go‘zallik va estetik ideal, emotsional holat, axloqiy fazilat, ijtimoiy mavqe va kamolot metaforalari.

2. 150 dan ortiq birlikdan iborat o‘zbek badiiy adabiyotining floristik metaforik korpusi shakllantirildi va har bir birlik konseptual, semantik va funksional jihatdan tahlil qilindi.

3. "INSON – O‘SIMLIK" konseptual modeli Lakoff-Johnson nazariyasi asosida lingvokognitiv jihatdan izohlandi va o‘zbek badiiy tafakkurida bu modelning markaziy o‘rni isbotlandi.

4. O‘zbek badiiy matnlarida floristik metaforalar funksional-semantik guruhlari (portret yaratish, emotsional ifodalash, axloqiy baholash, ijtimoiy tavsif, kamolot tasviri) aniqlandi va ularning stilistik funksiyalari ko‘rsatildi.

5. Floristik metaforalarning o‘zbek milliy madaniy kodi (rayhon — poklik, lola — fidoyilik, chinor — donolik va kuch) va uning badiiy diskursdagi ishlash mexanizmi birinchi marta tizimli tavsifga ega bo‘ldi.

XULOSA

Amalga oshirilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek badiiy adabiyotidagi floristik metaforalar inson obrazini yaratishning muhim kognitiv va estetik vositalaridan biridir. Ular orqali milliy madaniyatga xos go‘zallik, poklik, donishmandlik va kamolot konseptlari ifodalanib, o‘zbek lingvomadaniy tizimining muhim konseptual qatlamini tashkil etadi.

"INSON – O‘SIMLIK" konseptual metaforik modeliga asoslangan 150 dan ortiq birlikning tahlili quyidagi xulosalarga olib keldi. Birinchidan, o‘zbek badiiy

tafakkurida insonning barcha asosiy jihatlari — tashqi ko‘rinish, ichki holat, axloqiy sifat, ijtimoiy mavqe va hayot yo‘li — floristik metaforalar orqali konseptuallashtiriladi. Ikkinchidan, har bir o‘simlik o‘zbek milliy madaniy kodida o‘ziga xos semiotik qiymatga ega bo‘lib, bu qiymatlar badiiy diskursda muallif va o‘quvchi o‘rtasidagi kommunikativ vosita sifatida ishlaydi. Uchinchidan, floristik metaforalar o‘zbek badiiy adabiyotida faqat stilistik bezak emas, balki ma’no yaratishning asosiy kognitiv mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, uning natijalari o‘zbek tilini chet tili sifatida o‘qitishda, o‘zbek badiiy matnlarining lingvistik tahlilida, leksikografiya va frazeografiyada, shuningdek lingvomadaniy ta’lim dasturlarini boyitishda qo‘llanilishi mumkin. Bu tadqiqot yo‘nalishi bo‘yicha keng qamrovli floristik metaforalar lug‘atini tuzish va o‘zbek-turk, o‘zbek-qozoq qiyosiy tahlilini amalga oshirish keyingi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo‘nalishlar sifatida ko‘rsatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Gumboldt V. fon. *Izbrannye trudy po yazykoznaniiyu*. – Moskva: Progress, 1984. – 397 s.
- [2] Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
- [3] Popova Z.D., Sternin I.A. *Kognitivnaya lingvistika*. – Moskva: AST, 2007. – 314 s.
- [4] Mahmudov N. *Tilning qalbini tanish*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2012. – 208 b.
- [5] Safarov Sh. *Kognitiv tilshunoslik*. – Jizzax: Sangzor, 2006. – 92 b.
- [6] Begmatov E. *Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari*. – Toshkent: Fan, 1985. – 232 b.
- [7] Doniyorov A. *Etnolingvistika va milliy mentalitet*. – Toshkent: Akadernashr, 2021. – 256 b.
- [8] Aristotel. *Poetika*. – Moskva: Khudozhestvennaya literatura, 1957. – 184 s.
- [9] Potebnya A.A. *Mysl’ i yazyk*. – Kharkov, 1913. – 225 s.
- [10] Yo‘ldoshev M. *Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili*. – Toshkent: Fan, 2007. – 192 b.
- [11] Yunusova Z. *Floristik leksikaning lingvomadaniy tahlili*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. – 180 b.
- [12] Husanov N. *O‘zbek xalq maqollarida o‘simlik nomlari*. – Toshkent: Fan, 1995. – 144 b.
- [13] Arutyunova N.D. *Teoriya metafory*. – Moskva: Progress, 1990. – 512 s.
- [14] Maslova V.A. *Lingvokulturologiya*. – Moskva: Akademiya, 2001. – 208 s.

- [15] Karasik V.I. Yazykovoy krug: lichnost, kontseptu, diskurs. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
- [16] Tolstoy N.I. Yazyk i narodnaya kul'tura. – Moskva: Indrik, 1995. – 512 s.
- [17] Navoiy A. G'azallar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2014. – 480 b.
- [18] Olimjon H. Asarlar to'liq to'lami. 1-jild. – Toshkent: O'zFA nashriyoti, 1965. – 320 b.
- [19] Oybek. Navoiy. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010. – 512 b.
- [20] Cho'lpon. Asarlar. 2-jild. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1994. – 416 b.
- [21] Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: Sharq, 2009. – 384 b.
- [22] Said Ahmad. Ufq. – Toshkent: Fan, 2012. – 296 b.
- [23] Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq, 2015. – 312 b.
- [24] O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. – 560 b.
- [25] Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2006. – 400 b.